



Claus Rønlevs bibliotek



Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev



Kirkehistoriske
Samlinger 2003

Kirke
historiske
samlinger
2003

Guds ord og døden

Danske teologer og blodskam 1680-1770

Af *Már Jónsson*

Straffens nødvendighed blev begrundet med Guds vrede og hævn: »men der er dog mange kristne og gudfrygtige øvrigheder (Gud være lovet), som agter sådan løsagtighed og skørlevneds synd at være Guds store fortørmelse, hvor efter der følger Guds retfærdige hævn og straf, både over dem selv og andre«, som det hed i en kirkelig dom i København i 1590.¹ Guds vilje var at forbrydere skulle straffes: »Thi det hører til Guds retfærdighed at misdædere skulle rettes og borttages, der som barmhjertighed ikke kan række til dem,« som biskop Peder Palladius skrev i 1553.² Teologer i denne periode definerede også straffens hårdhed med Guds ord. Palladius hævdede at mordere skulle henrettes og andre teologer påstod at de som blev skyldige i blodskam ikke kunne skånes for den samme straf. Selve kriminaliteten, det vil sige forbrydelsens væsen og udseende, blev defineret med Guds ord.

1.

I januar 1561 ønskede kong Frederik II en udredning af Københavns Universitets teologer om straf for de »grove laster og uhørlige gærninger« som efter hans mening blev begået i stadig stigende grad på Island.³ Den »synd og last« kongen havde i tanker var blodskam, eller »den forbødne blodskam« som teologerne skrev i deres svar den 2. februar. Der påstod de at hverken verdslig eller gejstlig øvrighed kunne dispensere fra den naturlige lov, det vil sige Guds egne ord om de forbudne led som et ægteskab ikke kunne indgås i.⁴

De forbudne led blev hentet i 3. Mosebog, hvor Gud talte med Mose og bad ham tale med Israels børn: »Ingen skal ligge hos sin næste

1. *Danske domme* V, s. 13.

2. Peder Palladius, *Danske skrifter* II, s. 383 (En kort Undervisning aff den hellige Scriffit om denne Troens fruct som kaldis Mildhed eller Sactmodighed, 1553)

3. *Diplomatarium Islandicum* XIII, s. 567-68; *Kancelliets Brevbøger* 1561-1565, s. 7-8.

4. *Diplomatarium Islandicum* XIII, s. 569-73.

slægtning at åbenbare hendes blusel. Thi jeg er Herren.«⁵ De forbudne led var som følger, i samme rækkefølge som i Bibelen, beregnet på mænd: mor, stedmor, søster, søns datter, datters datter, fars søster, mors søster, farbrors hustru, svigerdatter, brors hustru, steddatter og hustrus søster.

Det var altså spørgsmål både om slægtskab, det vil sige blodbånd, og svogerskab, som blev dannet ved ægteskab. Ifølge de københavnske teologer i 1561 fortjente de som fik barn i disse forbudne led ikke andet end døden: »Efterdi Guds lov vil ikke at blodskændere skal leve bør ikke en kristelig øvrighed at se igennem fingre med dem. Dog må han straffen moderere og formilde efter som sagen giver sig, så fremt at for megen overbærelse bliver ikke til et syndedække.« Da de ville indføre dødsstraf havde teologerne 3. Mosebog 20 i tankene, hvor der blandt andet siges: »Om nogen tager en kvinde og hendes moder til med, han haver gjort en skændsel. Man skal brænde ham med ild og dem både med.« Teologerne lod som om der fandtes »vor danske lov« om sager af denne type, men det stemmer ikke. De henviste kun til den praksis der eksisterede fra og med slutningen af 1400-tallet, da blodskam kom ind under kirkens kætteribegreb og blev dødsårsag. Den verdslige øvrighed fik da den opgave at udføre henrettelser. Ifølge byen Lunds privilegium fra 1473 kunne kongens embedsmænd henrette folk for mord, blodskam og flere alvorlige forbrydelser. Af de tilgængelige kilder fremgår at den første henrettelse for blodskam fandt sted i Jylland i 1507. Da blev en mand brændt på bål for samleje med sin søsters eller brors datter.⁶ I Norge blev rigsrådsmanden Niels Lykke »røkt ihjel« i slutningen

5. *Biblia. Det er den gantske Hellige Scrifft udsæt paa Danske*. København 1550, s. 51v (Facsimile-Udgave, København 1928).

6. Stig Juul, »Die Inzestregeln in den indoeuropäischen Rechten.« *Classica et mediaevalia* II (1939), s. 29. Norske historikere har skrevet gode studier om blodskam i de allersidste år, se Harriet Marie Terjesen, *Blodskam og lejemål i forbudne ledd. En studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*. Oslo 1994; Kari Telste, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*. Oslo 1993; også Torleif Hansen, *Bergen lagting som straffedomstol i appellsaker 1702-1737*. Bergen 1991. Jeg takker Anne-Irene Riisøy for de to første referenser. Om udviklingen i Sverige har man Sven Kjölleströms bog, *Guds och Sveriges lag under reformationstiden*. Lund 1957, og tre artikler av Jan Eric Almquist: »Karl IX och den mosaiska rätten.« *Lychnos* 1942, s. 1-31; »Om 1439 års s.k. straffordning.« *Svensk Juristtidning* 1960, s. 503-10; »Straffet för incest i reformationstiden.« *Svensk Juristtidning* 1961, s. 31-40. Om det nyeste i europæisk forskning på dette område, se David Warren Sabeau, *Kinship in Neckarhausen 1700-1870*. Cambridge og New York 1998.

af 1535 for sin »ukristelige uærlige udædisk kjetters gjerning« med sin afdøde kones søster.⁷

For Islands vedkommende fandt de danske teologer for godt at kongen skulle følge islandsk lov om »de forbudne grader«. Det blev da også vedtaget på det islandske alting i sommeren 1564 med den såkaldte Storedom eller *Stóridómur*. Den refererede til den islandske kirkelov fra 1275, hvor der blev defineret 17 forbudne led.⁸ Kirkelovens optælling af de forbudne led var en bearbejdelse af Guds ord i 3. Mosebog 18. Seks led blev tilføjet ved logiske slutninger: datter som følge af mor, søsterdatter som følge af mors søster, svigermor som følge af svigerdatter og så videre. Til gengæld blev farbrors hustru sløjfet, sandsynligvis for at undgå den komplicerede beregning det ville have medført. Ifølge den islandske Storedom skulle de mænd som begik blodskam i de forbudne led halshugges og kvinderne druknes. Forbilledet var beslutninger om tredje hordomsbrud i de danske kongers recesser fra årene 1537 til 1558.⁹ Før var det sådan at blodskændere måtte undergå hårde skriftemål. Ligeledes konfiskerede biskop og konge alle deres ejendele.

I Danmark og Norge blev ingen særlig lov om blodskam udgivet før 1637. Det er ikke rigtigt, som Stig Juul og Frants Thygesen siger, at Frederik II.s Ordinants om ægteskabssager fra 1582 påbød dødsstraf for blodskam.¹⁰ Det eneste den gjorde, ligesom teologerne i 1561, var at henvise til gældende henrettelsespraksis: »Om en mand eller kvinde, som er ægtegifte, forser sig med hans eller hendes bror, søster eller næste slægt, som er imod Guds lov, og ham eller hende af synderlig årsag nådeligen benådes livet, da må de ikke skille sig fra hinanden.«¹¹ Regelen i Danmark og Norge var at folk blev henrettet for blodskam. I

7. *Diplomatarium Norvegicum* VII, s. 766-69; XI, s. 709 og 714; XV, s. 619-20. Se også Oscar Albert Johnsen, »Niels Lykke« i *Norsk biografisk leksikon* VIII. Oslo 1938, s. 545-46.

8. *Diplomatarium Islandicum* XIV, s. 272; *Norges gamle love* V, s. 40. Den islandske Storedom blev også benyttet på Færøerne, se *Vártings og Lögtingsbók* 1667-1690. Ved Einar Joensen. Tórshavn 1969, s. 119. En oversættelse til dansk ligger bag den danske oversættelse af den islandske lovebog fra 1281, *Jonsbogen*. København 1763, s. 405-13.

9. Kolderup-Rosenvinge, *Samling av gamle danske love* IV, s. 177-78 (1537), 192 (1539), 235 (1547) og 279-80 (1558).

10. Stig Juul, »Die Inzestregeln in den indoeuropäischen Rechten«, s. 29 og Frants Thygesen, *Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800*. København 1968, s. 90.

11. Secher, *Forordninger, Recesser og andre kongelige breve* II, bls. 292.

foråret 1592 beordrede kongen den norske statholder at en ung mand skulle henrettes for samleje med sin afdøde brors hustru. Kongens mening var at »han jo uden al nåde bør at straffes på livet på det at retten kunne håndhæves og andre kunne deraf have afsky sådan skændelig blodskam at begå.« Derimod kunne de som havde beligget slægtninge i 2. og 3. led benådes og leve videre, da det ikke var imod Guds lov.¹² I foråret 1610 blev en lov forfattet om søskendebørn og fjernere beslægtede og besvogrede, men fremdeles var der ingen lov i Danmark og Norge om Guds forbudne led.¹³ Øvrigheden var klar over dette, men gjorde ikke noget før end den 23. marts 1635. Da skrev kongen til teologerne ved Københavns Universitet og klagede over at der ikke var et eneste ord i den danske landslov om straf for »usømmelig legemlig omgængelse mellem blodsforvante,« undtaget det som var blevet bestemt om søskendebørn nogle år før. Han ville derfor at de »den lejlighed flittig eftertænker og af Guds Ord (alle verdslige lover uagtet) oss eders underdanigst betænkende meddeler.«¹⁴ Guds ord blev da også lovgivernes rettesnor i en ny forordning om »giftermål så vel som forseelse med lejemål udi de forbudne led« den 16. juni 1637:

... da efterdi Guds ord er den fornemste regel, hvorefter sådant bør at rettes og derudi ingen giftermål udtrykkelig forbydes uden de, som skulle straffes på deres liv... så ville vi og, at de sig herefter i foreskrevne led imod Guds ord forser, skulle straffes på deres liv og miste halsen; og derforuden så fremt sådan blodskam er begået både med mor og datter, da skal kroppen, når de halshugne er, andre til sådan vederstyggeligheds afsky kastes på en ild og forbrændes.¹⁵

12. *Norske Rigs-Registranter* III, s. 233.

13. Secher, *Forordninger, Recesser og andre kongelige breve* III, s. 277-78. Efteråret 1617 blev der udgivet en »Forordning om løssagtighed« hvor det siger, at om »de som i de forbudne led forser... med dem skal forholdes efter loven, recessen og håndfæstningen.« Secher III, s. 515. Jeg har ikke fundet de tilsigtede paragrafer og tror ikke at de har eksisteret.

14. *Kancelliets brevboøger* 1635-1636, s. 82; se også Holger Rørdom, »Aktstykker til Universitets Historie i Tidsrummet 1621-60.« *Danske Magazin* 5. række, 1. bind (1887-1889), s. 345-46. Desværre udgiver han kun kongens brev, men ikke det udkast til teologernes betænkning som findes i RA. Konsistoriets Arkiv, Pakke nr. 183. Han siger kun at teologerne opregner »de i Guds Ord forbudne led«, men giver ingen detaljer.

15. Secher, *Forordninger, Recesser og andre kongelige breve* IV, s. 697. De forbudne led er sløffet i Sechers udgave af denne forordning, men trykt i hans udgave af Christian IV's Reces af 1643, se Secher V, s. 254-59.

De forbudne led blev nøje beregnet, men denne optegnelses forudsætning var ikke optællingen i 3. Mosebog 18. Tanken var mere systematisk, ikke vidt forskellig fra det som kunne ses i teologen Niels Hemmingsens forklaring af de forbudne led i 1572. Optegnelsen 1637 beregnet lejermål »udi den op- og nedstigende linje, meden til er, og derhos i det første og andet led i sideslægt.« Dette gjaldt »deslige i blod og svogerskab.« Følgen var en vidtløftig liste over »forbødne led,« hvori blev indsluttet alle de led som den islandske lov af 1564 definerede som blodskam. Slægtskabs led var de samme, det vil sige mor og datter, datters datter og søns datter, mormor og farmor, søster, fars søster og mors søster, brors datter og søsters datter. Men på grund af at svogerskab nu skulle beregnes i andet led i sideslægt blev en del personer tilføjet:

hustrus søster • hustrus brors datter og hustrus søsters datter; hustrus mors søster og fars søster
 broders kone • brodersøns hustru og søstersøns hustru; farbrors kone og morbrors kone

Dette var da helt logisk ifølge Hemmingsens og andre samtidige teologers definition på svogerskab, som blev dannet ved ægteskab mellem de som giftede sig og ægtefællens slægtninge:

Thi således som ægtemandens slægtninge i kraft af svogerskabet knyttet nært til kvinden, således forbindes kvindens slægtninge i kraft af svogerskabet i nært venskab med manden. Således bliver de, der ikke tidligere var nært beslægtede, knyttet til hinanden i dette nye fællesskab, og det ikke mindre end hvis de havde været beslægtet.¹⁶

Da fars søster og brors datter var forbudt i slægtskab blev farbrors hustru og brors søns hustru forbudt i svogerskab – og så videre. Konsekvensen blev at hvor 3. Mosebog nævner 12 kvinder og den islandske lov 17, havde den nye danske lov 25 kvinder i tilsvarende slægtskab og

16. Niels Hemmingsen, *Vejledning i ægteskabssager 1572*. København 1987, s. 81. Se ellers hans udredning om slægtskab og svogerskab i forbudne led på s. 64-88. Protestantiske teologers debat om de forbudne led i 1500-tallet har jeg beskrevet i en artikel, »Incest and the Word of God: Early Sixteenth Century Protestant Disputes.« *Archiv für Reformationsgeschichte* 85 (1994), s. 96-118. Den følgende periode har jeg behandlet i en anden artikel, nemlig »Defining Incest by the Word of God: Northern Europe 1520-1740.« *History of European Ideas* 18 (1994), s. 853-67.

svogerskab, som ses i den følgende liste. De kvinder som er *kursiverede* er indesluttet i Guds ord:

<i>mor</i>	<i>fars søster</i>	hustrus brors datter
mormor	<i>mors søster</i>	hustrus søsters datter
farmor	<i>stedmor</i>	<i>brors hustru</i>
datter	<i>steddatter</i>	brodersøns hustru
<i>datters datter</i>	svigermor	søstersøns hustru
søns datter	<i>svigerdatter</i>	<i>farbrors hustru</i>
<i>søster</i>	<i>hustrus søster</i>	mors brors hustru
søsters datter	hustrus mors søster	
brors datter	hustrus fars søster	

På denne måde blev alle 3. Mosebogs led indesluttet, med andre ord den islandske lovs optælling i tillæg til »farbrors kone.« Det havde de vigtige følger at definitionen af de forbudne led dækkede en større kreds af personer i Danmark og Norge end på Island.

2.

Som fremgik af teologernes betænkning til kongen 1561 mente de at han kunne benåde dødsskyldige forbrydere, om han fandt nogen grund til det. Det var i henhold til praksis i sådanne sager i middelalderen, for eksempel når mordsager blev appellerede til kongen.¹⁷ På den måde gav kong Olaf i 1383 en mand »landsvist« for blodskam med sin steddatter. Han havde allerede »skript tekitt« og betalt bøder til kirken: »på haver kongen givet ham landwist med pæmr hæthe, at han bøte wider Gud oc luke kongen tighu merkur i fridkaup innan 12 manada.«¹⁸ I 1478 bestemte det norske rigsråd at for blodskam og bestialitet skulle folk gå til kongen og tigge sit liv af ham, uanset om de havde fået afløsning hos biskoppen.¹⁹ Denne bestemmelse blev en regel for sådanne sager og derfor er det naturligt at teologerne i 1561 ikke udelukkede muligheden af benådning. I slutningen af 1500-tallet og hen over midten af 1600-tallet blev dette alternativ ikke benyttet, som det blandt andet fremgår af kongens brev fra 1592 som tidligere er citeret. Med meget få undtagelser blev blodskam straffet med døden i det danske kongerige.

17. Jørn Sandnes, *Kniven, ølet og æren. Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet*. Oslo 1990, s. 65-66.

18. *Diplomatarium Norvegicum XXI*, s. 133.

19. *Norges gamle love 2. række II*, s. 270-71; se også Lars Hamre, »Unionstiden 1450-1523.« *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153-1953*. Oslo 1955, s. 504.

På Island blev omtrent 50 personer henrettet for blodskam i 1600-tallet. Der er det enkelt at følge sagsbehandlingen, da altingets protokoller er udgivet, men også annaler som ofte er den eneste kilde om henrettelser på andre steder end Pingvellir. Danske og norske kilder er derimod ganske uoverskuelige og videnskabelig historisk forskning lyser med sit fravær. I nogle domme fra Viborg landsting i årene 1634-1640 fremgår at dødsdomme fra herredsting blev bekræftet. Ingenting siges dog om de dødsdømte blev henrettet eller om sagen blev henvist til kongens resolution.²⁰ Den sidste udvej blev sjælden brugt, som det fremgår af Kancelliets brevøger fra disse år. Af et missive til det Islandske Kompagni efteråret 1636 fremgår at kongen ikke ville beskæftige sig med folk som blev dømt til døden for trolddom, hor, mord og blodskam. En mand som var blevet ført til København fra Island skulle sendes tilbage og overleveres til kongens lensmand til rettens efterkommelse.²¹ Selvfølgelig skete det af og til at kongen brugte sin benådningsret i blodskamsager, men kun hvis de skyldige var mindreårige eller på en eller anden måde offer for omstændighederne. I 1623 blev en pige på 13 eller 14 år som havde fået barn med sin søsters ægtemand benådet til Tugthuset i København. Manden skulle derimod henrettes hvis øvrigheden fik fat i ham.²² Det samme gjaldt for en pige i 1632 efter at hendes mors søsters ægtemand voldtog hende. Han blev henrettet og kongen bestemte at hun skulle miste sine ejendele men beholde livet.²³ Af og til fandt kongen det passende at benåde de mennesker som forså sig i forbudne led, for eksempel Nordmændene Ode Fengesta og Marite Andersdatter i marts 1674. Deres slægtskab eller svogerskab blev ikke specificeret i kongens resolution, men dødsdommene blev formildet på den måde at de skulle sættes til arbejde, han på Bremerholm og hun i Spindehuset på Christianshavn, »indtil en af dem med første skib til Vestindien kan forskikkes.«²⁴ I denne periode virker det som om kongen ikke nødvendigvis fik besked om dødsdomme i riget. De blev fuldbyrdet uden hans vidende. Dommere blev heller ikke opfordret til at gi-

20. Landsarkivet for Nørrejylland. Landstingets dombøger 1634B, s. 186a-186b og 217b-218a (nr. 7348: en kvinde med to brødre); 1637A, s. 112a-113b og 158b-161a (nr. 8122: stedfar og steddatter); 1640B, s. 241b-244b (nr. 9254: far og datter). Jeg takker historikeren Inga Huld Hákonardóttir for lån af kopier. De islandske forhold har jeg beskrevet i detaljer i bogen *Blóðskömm á Íslandi 1270-1870*. Reykjavík 1993.

21. *Kancelliets brevøger* 1635-1636, s. 717.

22. *Kancelliets brevøger* 1621-1623, s. 529.

23. *Kancelliets brevøger* 1630-1632, s. 811.

24. Rigsarkivet (RA). Danske Kancelli C 20. Norske Tegnelser 1670-1683, s. 111r-v.

ve besked. Det skete først med Christian V.s Danske lov i 1683 og Norske lov fire år senere:

Alle misdædere, som blive dømt, enten fra liv eller ære, skulle, efter endelig dom falden er, uden videre forhaling strax udstå deres straf. Men dersom kongens befalingsmand eller anden øvrighed, eller og dommeren selv, for samvittighed eller anden vigtig årsags skyld, kunne have betænkende at lade nogen henrette, da skulle de kongen derom ufortøvet søge, og sig siden efter kongens svar og vilje forholde (Danske lov 1-24-52; Norske lov 1-22-54).

Hvad angik forbudne led fornyede Danske og Norske lovs artikler gældende love. I kapitlet om ægteskab blev alle opregnet som ikke »må samles i ægteskab« (Danske lov 3-16-6; Norske lov 3-18-9), men de forbudne led som havde døden til følge blev ikke definerede. Det blev heller ikke gjort i artikel 6-13-14 som påbød at de som »sig i de forbudne led imod Guds lov, enten i blod- eller svogerskab forser, straffes på deres liv.«²⁵ Derfor blev definitionen af forbudne led uforandret fra forordningen 1637 og recessen 1643.

3.

Christian V indså snart at han alene ikke kunne klare at afgøre om blodskamsskyldige personer kunne beholde deres liv eller ej. Derfor henvendte han sig til teologerne ved Københavns Universitet, som fik til opgave at tilsige ham i hver enkelt sag om han skulle benåde blodskamsskyldige personer eller lade dem føre til halshugning. Paradoksalt nok banede deres betænkninger vejen for afskaffelsen af Guds lov vedrørende behandlingen af blodskam i kongeriget. De var med til at indføre Guds lov i denne sammenhæng, men ligeledes var de medvirkende til dens afskaffelse.

De første år efter 1683-1687 bestemte kongen rigtignok alene, sandsynligvis sammen med Kancelliets embedsmænd, om dødsdomme skulle formildes eller ikke. Nogle eksempler fra Norge må være nok og meget tyder på at de er repræsentative for hele riget:

10. marts 1688. Michel Jonesen skulle »på livet forskånes« til arbej-

25. *Danske lov*. København 1683, s. 185, 498-502 og 941-42; *Norske lov*. København 1687, sp. 195, 535-39 og 972, se også *Kong Christian den femtes Norske lov*. Udgivet af P.I. Paulsen. Oslo 1904, s. 55, 139-40 og 243.

de på fiskerlejerne Nordenfjelds i Norge. Han havde haft samleje eller fik barn med sin hustrus brors datter.²⁶

9. januar 1692. Johannes Povelsen havde samleje med tre søstre og skulle halshugges. Kroppen skulle sættes på ild og hovedet på en stage. En af søstrene skulle også halshugges for dølgsmål. De andre to fik mindre straf.²⁷ Dødsdom for samleje med to søstre var en logisk konsekvens af Guds lov, i og med at det blev ligestillet med samleje med hustrus søster, da samleje uden ægteskab havde samme virkning som en vielse.

3. september 1692. Mari Olsdatter fra Nordmøre fik barn med sin stedfar og blev dømt til døden. Kongen bestemte at sagen skulle dømmes af lagmanden og hans dom eksekveres hvis ikke hun appellerede videre.²⁸ Denne resolution ligner en ordre om henrettelse.

15. oktober 1692. Halvor Pedersen og Elisabeth Lauritzdatter, hans hustrus søster, fik pardon på livet, men skulle udstå åbenbar afløsning og straffes på yderste formue »og hun siden fra ham udi en anden province skilles.«²⁹

15. juli 1693. Lisabeth Axelsdatter i Nordlandene fik pardon på livet for lejemål med sin mors halv søsters ægtemand. Hun skulle udstå kirkens disciplin, stryges og forvises fra landet.³⁰

10. november 1694. Magdeli Jonsdatter af Nordfjords fogderi fik barn med sin søsters ægtemand, Christen Toremb. Han var allerede blevet benådet og hun fik lov at leve hvis hun begav sig til Finnmark og blev der hele sit liv. Ellers skulle dødsdommen eksekveres.³¹

10. november 1694. Mogens Rasmussen af Nordfjords fogderi fik barn med sin kones søster, Birgitte Andersdatter. Birgitte skulle gå til Finnmark hele sit liv eller henrettes. Mogens skulle arbejde i Bergens fæstning på livstid.³²

31. marts 1696. Ingeborg Guttormsdatter blev dømt til døden på Ber-

26. RA. DK C 20. Norske Tegnelse 1688-1691, s. 27r-v.

27. RA. DK C 56. Resolutionsbog udi Norge 1683-1698, s. 41r. Lagtingsdommen er i DK C 3. Dokumenter til Resolutionsbog udi Norge 1683-1698: 9. januar 1692.

28. RA. DK C 56. Resolutionsbog udi Norge 1683-1698, s. 50v-51r. Sorenskriverdom og kongelig resolution er i DK C 3. Dokumenter til Resolutionsbog udi Norge 1683-1698: 3. september 1692.

29. RA. DK C 20. Norske Tegnelse 1692-1699, s. 67r-v.

30. RA. DK C 20. Norske Tegnelse 1692-1699, s. 129v-130r.

31. RA. DK C 20. Norske Tegnelse 1692-1699, s. 188v.

32. RA. DK C 20. Norske Tegnelse 1692-1699, s. 189r.

gens lagting for lejermål med sin stedfar, Lasse Olsen Yndesdal. Kongens dødelige beslutning var skrevet på latin: »Fiat Justitia.«³³

22. september 1696. Thomas Gregersen og Dorethe Pedersdatter, hans hustrus søster, blev dømt til døden i Lofoten for deres »indbyrdes begangne misgærning og blodskam.« Lagmanden foreslog at Thomas skulle benådes på livet imod at »blive bøddel i den afdødes sted.« Det ville kongen ikke og resolverede om begge to: »Fiat Justitia.«³⁴

Kongen formildede altså fem dødsdomme og bekræftede fire. To af tre par som skulle henrettes var stedfar og steddatter. De andre to var af typen »hustrus søster.« Derimod blev tre par af den sidste type benådet. Det virker ikke som om kongen har været særlig konsekvent i sine overvejelser. De to andre par som blev benådet var besvogrede i den for Danmark og Norge særskilte anden sidelinje, det vil sige hustrus brors datter og mors søsters ægtemand.

Det kan ikke siges med sikkerhed hvorfor kongen begyndte at bede teologer om betænkninger i enkelte blodskamssager. I årene 1561 og 1635 blev de bedt om betænkninger angående nye love om blodskam, men nu skulle de beslutte om kongen ifølge Guds lov kunne eller skulle benåde de skyldige og syndige, eller som det hed i kongens brev af den 5. juni 1694 angående en voldtaget steddatters sag fra Island:

... er vores allernådigste vilje og befaling at I os efter at I sagens beskaffenhed vel haver overvejet, Eders allerunderdanigste udførlige betænkende med forderligste tilstiller om I allerunderdanigst eragter at forbemeldte Gudrun Eriksdatter denne gang på livet ved en god samvittighed skulle kunne pardoneres.³⁵

I årene 1630-1660 var teologerne blevet bedt om betænkninger vedrørende skilsmisser, impotens og sindssyge mordere, med mere.³⁶ Men den første gang teologerne skulle give betænkning om en enkelt blodskamssag var i begyndelsen af 1692. Det gjaldt svogerskab som ikke blev nævnt i forordningen fra 1637 eller i recessen 1643, det vil sige »svigerfars halvsøster.« De skyldige blev begge dømt til døden i Nord-

33. RA. DK C 56. Resolutionsbog udi Norge 1683-1698, s. 61v. Lagtingsdom er i DK C 3. Dokumenter til Resolutionsbog udi Norge 1683-1698: 31. marts 1696.

34. RA. DK C 56. Resolutionsbog udi Norge 1683-1698. s. 62v-63r. Sorenskriverdom og lagmands konfirmation på den er i DK C 3. Dokumenter til Resolutionsbog udi Norge 1683-1698: 22. september 1696.

35. RA. Københavns Universitet 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 302.

møres lagting den 23. november 1691, ifølge Norske lovs 6-13-14. Der siges der ingenting om svogerskab af denne type, men det er indlysende at de ældre love fra 1637 og 1643 har dannet grundlaget for dommen. Svigerfars søster var da i samme afstand fra *ego* som farbrors kone. I en betænkning 16. januar 1692 konstaterede teologerne at denne type svogerskab ikke nævntes i Guds lov, men kunne sluttes fra de bibelske bud i 3. Mosebog 18, 12 og 14 om »fars søster« og »farbrors kone.« Videre var der ikke noget i Guds lov om dødsstraf i sådanne tilfælde. Derfor stod det kongen frit at moderere »lovens rigueur« med anden tung straf, for eksempel stryging og forvisning fra landet, med trussel om dødsstraf om de skyldige vendte tilbage. Kongen gik med på dette. Begge skulle udstå »åbenbare skrift« og miste sine ejendele. Kvinden skulle forvises fra stiftet og manden arbejde på livstid i Finnmark.³⁷ En måned senere skrev teologerne betænkning om Gunnilde Iversdatter fra Bergens amt. Hun fik barn med sin stedfar og fødte det i »løndom.« Barnet blev født før tiden, således at hun ikke fortjente dødsstraf for dølgsmål. Det at barnets far også var hendes mors ægtemand var derimod ifølge teologerne »det groveste udi hendes forseelse.« Det var dobbelt synd, hor og blodskam, som begge var døds sager ifølge »Guds egen lov.« Hor var døds sag ifølge 3. Mosebog 20,10 og 5. Mosebog 22,22, men denne type af blodskam ifølge 3. Mosebog 18,12-14 og 20,19-20. Referencerne er ikke helt nøjagtige, men i 3. Mosebog 20,14 siges det udtrykkelig: »Om nogen tager en kvinde og hendes mor til med, han haver gjort en skændsel. Man skal brænde ham med ild og dem både med.« Teologerne skrev derfor til kongen at »efter slig beskaffenhed turde vi ikke understå os Eders Kongelige Majestet allerunderdanigst at tilråde imod Guds egen udtrykkelige lov med sin høje kongelige Majestet at dispensere.« De skyldige fortjente at dø.³⁸ Desværre har jeg ikke fundet kongens resolution i denne sag, men finder det sandsynlig at den blev den samme som i den allerede nævnte Ingeborg Guttormsdatters sag i marts 1696: »Fiat Justitia.«

36. Holger Rørdam, »Aktstykker til Universitets Historie i Tidsrummet 1621-1660.« *Danske Magazin* 5. række 1. bind (1887-1889), s. 138-40, 145, 149-50, 214-15 og 340-41; 5. række 2. bind, s. 152 og 237-38. Rørdam trykte også dokumenter fra årene 1661-1732, men der er der ingen ordrer fra kongen om teologernes betænkninger, se *Danske Magazin* 5. række 3. bind (1893-1895), s. 182-247.

37. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 150; DK. C 20. Norske Tegnelser 1692-1699, s. 16v-17r.

38. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 158-60.

4.

I tidsrummet 1692-1736 skrev de københavnske teologer betænkninger om 60 sager angående Guds lov og forbudne led. Sagerne fordeltes på følgende måde:³⁹

Steddatter	17
Hustrus søster	17
Søster	7
Brors hustru	4
Datter	2
Søster og brors datter	3
Mors søster	1
Anden sidelinje i svogerskab	9
I alt	60

Princippet i teologernes betænkninger var klart helt fra begyndelsen. Guds lov skulle ikke anfægtes. Men holdningen var forandret fra den tid da al blodskam i forbudne led blev anset at fortjene dødsstraf. Teologerne så ikke alene på optællingen i 3. Mosebog 18 eller i recessen 1643, men rettede blikket på 3. Mosebog 20, hvor kun tre typer af forbudne led udtrykkelig siges at skulle medføre døden. Det var først og fremmest en mands samleje med mor og datter, det vil sige steddatter, som allerede er nævnt. Det gjaldt også stedmor (»sin faders hustru... da skulle de både visselige dø« i 3. Mosebog 20,11) og svigerdatter (»sin søns hustru, da skulle både dø« i 20,12).

Indtil slutningen af 1600-tallet blev disse tre vers anset for at gælde for alle forbudne led. Nu begyndte teologerne at differentiere for at kunne anbefale benådning i sager som ikke faldt bogstavelig under den strengest mulige fortolkning af Guds ord. I 3. Mosebog 20 blev andre forbudne led forbundet med bestemt straf, mildere end døden. Søster og bror som havde samleje skulle »oprykkes for folkens åsyn« (20,17). Hvis en mand havde samleje med mors søster eller fars søster skule de kun »bære sin misgerning« (20,18), men hvis det var farbrors hustru

39. Jeg har slået »stedbarnebarn« (1) og »mor og datter« (1) sammen med »steddatter« (15). Ligeledes »to søstre« (4) med »hustrus søster« (13) og »to brødre« (2) sammen med »brors hustru« (2). I »anden sidelinje i svogerskab« befinder sig »farbrors hustru« (1), »hustrus søsters datter« (5), »hustrus brors datter« (1), »svigerfars søster« (1) og »stedfars hustru« (1).

skulle de »bære deres synd og dø barnløs.« (20,19) Det sidste gjaldt også hvis det var broders hustru: »De skulle være uden børn« (20, 20).

I teologernes første betænkninger kan der spores en vis usikkerhed. I 1693 så de allerhelst at Lisbeth Hansdatter fra Saltens fogderie skulle henrettes for lejermål med »hendes mors afdøde halvsøsters mand.« De refererede til 3. Mosebog 18,14 og 20,20 og fortolkede det skriftsted således at lejermål med farbrors hustru var en dødsstraf. Det samme skulle så gælde for »fasters eller mosters mand... efterdi Guds lov anser det lige højt.« Her gjorde de ingen distinktion imellem 20,20 (»uden børn«) og de vers som påbød dødsstraf. Alligevel var teologerne enige med den norske lagmand om, at Lisbeth kunne skånes på grund af sin unge alder og tåbelighed. Derfor dristede de sig til at anbefale en mildere behandling:

... at hun på livet allernådigst måtte forskånes og derimod efter udstanden kirkens disciplin måtte til Børnehuset her på Christianshavn forsendes og derved hudstrygelse og tilbørlig tvang sin begangne grove forbrydelse undgælde og sin levnedstid der inde at forblive eller og en anden høj og vilkårlig straf at udstå efter Eders Kongelige Majestets eget nådigst godtfindende andre til advarsel og afsky.⁴⁰

Allerede året efter havde teologerne en klarere opfattelse af Guds lov, da de skrev om to norske mænd som fik børn med deres hustruers søstre. I 3. Mosebog 21 var der ingenting at finde om »udtrykkeligen dødsstraf« for den slags svogerskab og derfor anbefalede de kongelig pardon. Anden hård straf var derimod nødvendig: »såsom Gud truer med adskillige plager for sådanne synders skyld, da at ikke Eders Kongelige Majestets lande skulle dermed blive besmittede og blive skyldige i de synder for hvilke hedningerne også bleve udspyede og udjagede af deres lande.«⁴¹ Efter dette fandtes der ikke den allermindste tvivl i teologernes forestillinger og på den måde skrev de betænkninger de næste årtier. Hvis Guds lov ikke sagde udtrykkelig at folk fortjente døden anbefalede de at kongen formildede dødsdomme for blodskam: »Da finde vi intet i Guds ord som denne benådning kunne forhindre,« skrev de for eksempel i 1716.⁴²

Anden straf var derimod obligatorisk på grund af Guds vrede, men

40. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 248-49.

41. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 337-38.

42. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 942-43.

også »til andres skræk og afsky« som de skrev i 1710.⁴³ Den anbefalede straf var som oftest livsvarigt arbejde eller forvisning fra landet, men kunne være nogle års arbejde eller kun hudstrygning og åbenbar afløsning i kirke. I 1723 begrundede teologerne norske søskendes livsvarige fængselsstraf med de Guds ord i 3. Mosebog 20,17 »at de skal udryddes for deres folks øjne, straffes med evig landflygtighed.« Tre år før havde de anbefalet samme straf for danske søskende.⁴⁴ I 1711 ønskede de at en pige som fik barn med sin bror skulle sættes til strengt arbejde og undervisning i hendes salighed. To år senere påstod de at Joen Olsen og Marit Christoffersdatter fra Finnmark skulle være i jern resten af livet, han på Bremerholm og hun i Børnehuset eller et lignende sted i Norge.⁴⁵ I 1732 anbefalede de at en mand og hans kones søsterdatter skulle sættes i livsvarig fængsel. Et år senere ville de derimod at et par i samme svogerskab kun skulle sættes til »strængt arbejde i nogle år og siden forvises amt og entholde sig fra hverandre.«⁴⁶

Der var derfor ikke noget rigorøst system i teologernes forslag om straf i stedet for henrettelse og forandringer kan ikke mærkes i årenes løb. Det at bede kongen om pardon blev en rutine og det virker som om det at forfatte betænkninger var helt uproblematisk for teologerne. De var sikre i deres sag. En af dem, professor Johannes Trellund (1669-1735), syntes dog i 1716 at fremgangsmåden var blevet for mild og slet ikke i overensstemmelse med Guds lov. Angående Rasmus Andersen, som fik barn med to søstre og var forlovet med den første, skrev de andre teologer, at om et sådant brud var der »ei klarligen dødsstraf i Guds lov.« Trellund signerede ikke betænkningen og kongen bad om hans udsagn. Han var enig med de andre på det punkt at for et sådant lejemål var der ikke udtrykkelig dødsstraf i Guds ord, men han ville også se på den almene regel i 3. Mosebog 29 om at syndere af denne art »skulle udryddes fra deres folk.« Han mente »at denne måde at tale visselig begriber dødsstraf i sig.« Desuden påbød Gud dødsstraf for mindre alvorlige brud, for eksempel hor: »Ja Guds ord legger dødsstraf på en horkarl og horkone, der ikke engang har bedrevet blodskam.« Den anden søster vidste ikke at Rasmus havde ligget hos den første, hvilket betød, at hun fortjente en mildere straf, men slet ikke Rasmus selv: »så er det dog intet som kan undskylde hans vederstyggelige ondskab, der vidste hvorledes han havde levet med den ene søster og dog siden bedrev blodskam med den an-

43. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 624-25.

44. RA. KU 31.03.03. Teologisk Fakultets Kopibog 1717-1733, s. 315-16 og 1202-3.

45. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 631-32 og 763-64.

46. RA. KU 31.03.03. Teologisk Fakultets Kopibog 1717-1733, s. 1522-23.

den.« Dødsdommen over Rasmus kunne derfor begrundes med Guds lov og Trellund ville slet ikke have, at kongen formildede den:

... efterdi man og desværre af en bedrøvet forfarenhed ved at Eders Kongelige Majestet nåde, såvelsom Guds egen langmodighed, af hårdnakkede uforskammede mennesker så jævnlig misbruges til nye vederstyggeligheder at bedrive og derved at føre Guds straf og unåde på det fattige land. Thi det er ikke så meget lovens bogstav som dens alvorlige execution der skal holde sådanne ugudelige menneskers bestiske begærligheder i tømme, og nu alt for nådig og jævnlig dispensation er, om jeg så allerunderdanigst måtte tale, heldst i deres øjne, ikke længere en dispensation i Eders Kongelige Majestets retfærdige lov, mens snarere dens ophævelse i denne punct, så de ikke så såre skulle frygte sig for dens trusel.⁴⁷

Dette synspunkt fik ikke støtte hos kongen og heller ikke hos de andre teologer. De ville kun have, at folk blev henrettet, hvis Guds lov var udtrykkelig på det punkt. I praksis gjaldt det hovedsagelig stedfar og stedatter, med visse varianter. En sag i 1694 angik for eksempel en pige og hendes moders stedfar. Det syntes teologerne var det samme som stedfar og stedatter, da en datter var »sin moders byrd og blod i den rette nedstigende linje og er samme straf undergiven.« Med denne argumentation afslog de formildelse og kongen bekræftede det med resolutioner 31. juli 1694 og 9. juni 1696: »Fiat Justitia.«⁴⁸ I deres betænkninger om lejermål mellem stedfar og stedatter henviste teologerne simpelthen ordret til 3. Mosebog 20,11; som for eksempel i 1716 i en sag fra Altona:

... således høre vi Gud selv tale herom, Lev. 18,17: du skal ikke åbenbare din hustrus og hendes datters blussel... og Lev. 20,14: om nogen tager en kvinde og hendes moder (nu har denne delinkvent taget en kvinde og siden haft legemlig omgængelse med hendes datter) det er en skændsel: de skulle brænde ham med ild, ja dem både, at der bliver ingen skændsel iblandt eder. Hvorfore og Facultas Theologica tilforn aldeles er bifaldet den dødsdom som for lige sådan en blodskam var fældet over Torgrim Liddelsen i Norge og hans stedatter.⁴⁹

47. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 968.

48. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 318-20; RA. Resolutionsbog udi Norge 1683-1698, s. 59v og 62v.

49. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 903.

Kun på et punkt fraveg teologerne denne nitide efterfølgelse af Bibels bud og det var når far og datter fik barn. Et sådant forhold nævnes ikke i 3. Mosebog 20, så ifølge regelen burde teologerne ikke anbefale dødsstraf i et sligt tilfælde. To betænkninger om far og datter oplyser desværre ikke særlig om teologernes tanker angående Guds ord i denne sammenhæng. Om Inge Hansdatter fra Finnmarken, som fik barn med sin far Hans Pedersen, sagde de kun, at ifølge 3. Mosebog 18,20 og kongens lov burde straffen eksekveres. To motiver for »befrielse« som kongen nævnte i sin forespørgsel fandt de utilstrækkelige. De var at hun kun var 16 år gammel »da hun sidste gang bedrev denne skændige gærning« og ligeledes at hun »som et ungt og avmægtigt kvindfolk ei kunne imodstå sin egen fars trusel, vold og magt.« Teologerne svarede, at pigen ikke var umyndig »efterdi hun var voksen nok til at bedrive så syndig en gærning,« foruden det at hun godt vidste, at hendes handling var forbudt efter naturens lov. Desuden klagede hun aldrig over sin fars forsøg.⁵⁰ Det samme skete i 1728, da teologerne skrev en betænkning om den islandske pige Halldóra Jónsdóttir. Hun fik barn med sin far, som blev henrettet på altinget om sommeren 1724, og påstod »at hun nødig og uvillig har bedrevet samme blodskam.« Rigtignok havde han bekræftet hendes påstand, men teologerne så kun på, at hun ikke havde klaget over voldtægten. Desuden var barnet født i dølgsmål og de syntes ikke at kongen kunne pardonere hende på livet »med uskad samvittighed... siden Guds lov udtrykkeligen lægger dødsstraf til sådan skændig gærning.«⁵¹ Det sidste var vel ikke rigtigt, som vi har set, og af denne fremgangsmåde kan det sluttes, at teologerne anbefalede dødsstraf for far og datter uden at kunne begrunde det med ordret henvisning til Guds ord. Det kunne de kun når stedfar og steddatter blev skyldige i blodskam. Muligvis begrundede teologerne deres mening om far og datter, uden at sige det udtrykkelig nogetsteds, med at fars og datters samleje var en endnu alvorligere forbrydelse end samleje mellem stedfar og steddatter og derfor burde de samme Guds ord gælde for dem også.

I sagen fra 1728 fandt teologerne ingen grund til at formilde dommen, selv om pigen var blevet voldtaget af sin far. Det gjorde de derimod, hvis en stedfar havde voldtaget sin steddatter. Da indlod de sig igen på en fravigelse fra Guds ord i 3. Mosebog 20,14. Der fulgte de en gammel kirkelig tradition, som blandt andet ses i den trondhjemske ærkebiskop Jon Raudes kirkelov fra omkring 1280. Han påbød, at hvis en

50. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717: 7. januar 1702.

51. RA. KU 31.03.03. Teologisk Fakultets Kopibog 1717-1733, s. 1398.

kvinde blev voldtaget i forbudne led, skulle hun ikke forvises fra landet og miste alle sine ejendele, men kun betale det som hun og biskoppen blev enige om.⁵² De danske teologer syntes også at voldtægt var en tilstrækkelig anledning til at anbefale kongens mildere resolution. Det skete fem gange, spredt over hele tidsrummet 1690-1740, først i en betænkning den 21. juli 1693. Karen Pouelsdatter havde fået barn med sin stedfar. Teologerne syntes, det var en udtrykkelig dødsdag, men fandt formildende omstændigheder i hendes alder, 16 år da synden blev begået, og den kendsgerning »at dette unge menneske af en sær frygt for stedfaren og hans trusler har føjet sig efter hans onde vilje.« Kongen kunne da »med god samvittighed dispensere i den ordinaire straf og hende på livet benåde.« Hans resolution skulle dog ikke publiceres førend på henrettelsesstedet og hun skulle sættes til livsvarigt arbejde i Børnehuset i København.⁵³ Samme slags betænkning skrev teologerne om den islandske pige Guðrún Eiríksdóttir om sommeren 1694. Stedfaren var flygtet, noget de syntes bekræftede hendes ord om »at hun dertil haver været nødt og voldtagen, endog vel hvis at hun ikke haver haft forstand til at beklage sig strax over samme foregivne voldtægt på den måde som hun burde.« Derfor kunne hun »på livet forskånes og med anden straf anses.« Det blev gjort og kongen bestemte at hun kun skulle »hudstryges og forvises det sogn hvorudi synden skal vere begået.«⁵⁴ Om Berthe Andersdatter af Nummedal i Norge skrev teologerne siden i 1698, at hun fortjente henrettelse ifølge kongens og Guds lov, men efter deres opfattelse havde kongen magt til at dispensere angående »straffens måde.« Berthe var en skikkelig og kysk pige ifølge præst og almue. Hun havde modstået »denne hendes stedfaders ubluelige anfægtning« i ti år og nogle gange til og med flygtet fra sit hjem. Kun efter hendes mors død blev hun »forledet til denne misgerning ved stedfarens utidige og mangfoldige persuasioner.« Da havde hun troet hans ord om at de kunne giftes. Teologerne forsikrede kongen om at gerningen var skammelig og ugudelig, men anbefalede alligevel, at kun i hans tilfælde skulle dødsdommen fuldbyrdes. Berthe skulle rigtignok flyttes med ham til henrettelsesstedet: »og når hun har bered sig til døden da på livet at pardoneres, men der i stedet at miste sin hud offentlig og der på landet forvises.«⁵⁵ Af kildematerialet fremgår ikke om dette blev

52. *Norges gamle love* II, s. 374-75 og *Diplomatarium Islandicum* II, s. 219-20.

53. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 256-57.

54. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 307-309; DK. C 20. Norske Tegnelser 1692-1699, s. 173v-174r.

55. RA. KU 31.03.01. Teologisk Fakultets Kopibog 1683-1698, s. 702-703.

gjort eller hvilken ordlyd kongens resolution havde, men disse betænkninger viser teologernes urokkelige indstilling. Kun i klare tilfælde af voldtægt kunne kongen fravige Guds lov. Det gjaldt da selvfølgelig kun kvinder.

Hvis ikke voldtægt var bevist, fik alle sager som angik stedfar og steddatter samme dødelige behandling hos teologerne. Blodskam af den art fandt de så forskrækkelig, at de for eksempel slet ikke ville tænke på mildere behandling af Gitlef Torchildsdatter i 1716: »at hverken hun med en god samvittighed på livet allernådigst kan pardoneres, ej heller denne, efter vore allerunderdanigst uforgribelige tanker, udi nogen punkt eller omstændigheder burde formildes.« For at afskrække andre foreslog de, at hendes legeme blev kastet på bål efter henrettelsen og de beklagede, at hendes stedfar, »hvis synd dog endnu er større«, var flygtet.⁵⁶ Denne regel fulgte de lige til deres sidste betænkninger i 1735 og 1736. De to år kom fem sager af denne type til deres overvejelse:

26. april 1735. Anna Hansdatter Wiig og Amund Hellesen Wiig fra Norge havde samleje tre eller fire gange og fik barn. Hun påstod, at hun ikke var villig, men klagede aldrig. Han var flygtet. Teologerne citerede 3. Mosebog 20,14 og kunne ikke anbefale en mildere behandling. Kongens resolution er mig ikke bekendt.⁵⁷

14. juli 1735. Jens Hansen og Maren Hendriksdatter fra Norge fik barn og havde regelmæssig samleje i over et år, »som var den gandske almue vitterligt efter deres egen bekendelse.« Teologerne citerede 3. Mosebog 20,14: »de bør visselig dø, at ei deslige skændsel skal blive iblandt os.« Kongen bestemte derimod den 5. august, at hun skulle udstå livsvarigt arbejde i fiskerlejerne i Nordnorge. Sandsynligvis var han flygtet.⁵⁸

15. juli 1735. Torsten Olsen Hestman og Sara Hansdatter fra Norge fik barn og teologerne anbefalede ikke pardon. Kongens resolution lød på livsvarigt arbejde i fiskerlejerne for begge to.⁵⁹

26. marts 1736. Carl Ludwigsen og Anna Johansdatter fra Norge fik barn. Hun var 19 år gammel og vedgik »sig mange gange at have haft syndig omgængelse med sin stedfar, så og at have dulgt slikt det læng-

56. RA. KU 31.03.02. Teologisk Fakultets Kopibog 1698-1717, s. 957-58.

57. RA. KU 31.03.04. Teologisk Fakultets Kopibog 1733-1745, s. 228-30.

58. RA. KU 31.03.04. Teologisk Fakultets Kopibog 1733-1745, s. 278-79; Georg Hansen, *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. En kulturhistorisk Undersøgelse*. København 1957, s. 226. Han citerer RA. DK D 16. Resolutioner skrevne på supplikationer og domme 1730-1746, s. 176.

59. RA. KU 31.03.04. Teologisk Fakultets Kopibog 1733-1745, s. 279-80; Hansen, *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen*, s. 226 (DK D 16, s. 178).

ste muligt.« Hun havde været villig til samleje. To teologer, Worm og Wøldike, skrev derfor: »Vi skønner derfor ei ligere med at jo han og hun bør dø, på det sådan skændsel ei skal være iblandt os. Gud selv haver avsaagt dommen, Lev. 20,14.« De to andre, Steenbuck og Reuss, skrev deres opfattelse under betænkningen og anbefalede, at hun fik mildere behandling på grund af sin unge alder og fordi stedfaren havde forledt hende til gerningen. Kongen besluttede den 13. april 1736, at de begge skulle flyttes til livsvarigt arbejde i fiskerlejerne.⁶⁰

9. juni 1736. Ingeborg Nielsdatter og Niels Einersen Bjørnevad fra Norge. Hun påstod, at hun ikke havde fået »ro for hans anmodninger til at fuldbyrde denne syndige lyst.« Teologerne Worm og Wøldike henviste til 3. Mosebog 20,14 om at begge to skulle dø og tilføjede: »som de meget vel har fortjent.« Steenbuck derimod anbefalede livsvarigt arbejde for hende. Kongen bestemte en sådan straf for begge.⁶¹

5.

De afvigende betænkninger fra 1736 viser, at teologerne ikke var lige så sikre i deres meninger som før. Den kendsgerning, at disse sager var de sidste, som teologerne fik til behandling, viser desuden, at kongen ikke længere havde behov for at begrunde sine formildelser med støtte i Guds ord og teologiske overvejelser. Kongelige embedsmænds selvstændige tanker førte til, at kongen var kommet videre i sine principper om formildelse end teologerne. Det fremgår blandt andet af det faktum, at han ikke fulgte teologernes råd i de sidste sager. De var blevet for konservative og rigorøse i deres fortolkning af Guds ord. Sekulære synspunkter fik overtaget og den sidste teologiske betænkning om henrettelse som kongen accepterede var i den islandske sag fra 1728, hvor Gudrún Jónsdóttir var blevet dømt til døden for blodskam med sin far. Teologerne anbefalede dødsstraf og kongen bekræftede det med et brev til den islandske amtmand den 9. juli 1728: »at du haver at føje den anstalt at delinquentinden fornævnte Halldora Joensdatter efter dommen vorder henrettet, til hvilken ende samme dom in originali dig derhos til-

60. RA. KU 31.03.04. Teologisk Fakultets Kopibog 1733-1745. s. 354-56; Hansen, *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen*, s. 226 (DK D 16, s. 212).

61. RA. KU 31.03.04. Teologisk Fakultets Kopibog 1733-1745 s. 372-74; Hansen, *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen*, s. 226-27 (sandsynligvis en af to sager af denne type som Hansen nævner men giver ingen oplysninger om: DK D 16, s. 248 og 254 fra den 14. juli 1736, muligvis s. 317 den 10. maj 1737).

bagesendes.«⁶² Herefter blev kongens resolutioner mildere end teologernes betænkninger. Teologerne havde fuldendt deres arbejde og kongen behøvede ikke længere deres citater i Guds lov for at benåde dødsdømte blodskændere. I årene 1730 til 1740 resolverede kongen i 34 blodskamsager hvor folk var dømt til døden. Han formildede hver eneste dom, uanset hvilket slægtskab eller svogerskab de angik.⁶³ Rigtig nok kom der et bagslag i denne kongens selvstændige og radikale holdning i årene 1753-1762, i det mindste for Islands vedkommende. I 1753 besluttede kongen, at en mand skulle henrettes, fordi han havde fået et barn med den samme kvinde, som hans søn havde fået barn med hende nogle år før. Kvinden skulle også miste livet. En mand som fik barn med sin datter blev resolveret til halshugning i 1761, mens datteren skulle arbejde i jern på livstid. Et år senere bestemte kongen at stedfar og steddatter skulle henrettes.⁶⁴ Grunden til denne konservative drejning kender jeg ikke, men i de næste år blev de forhenværende »progressive« tendenser styrkede og vandt så deres endelige sejer. Den sidste henrettelse for blodskam på Island var i 1762, sandsynligvis den sidste i hele det danske kongerige. Kongen formildede alle andre sager end de som er blevet nævnt. Af bevillinger til folk i Danmark og Norge som i 1771 ville få frigivelse fra fængsel fremgår den rådende praksis at formilde alle dødsdomme for blodskam. Det drejer sig om ti sager: to søskende, tre »stedfar-steddatter« og to »hustrus søster,« to »far og søn« og en »morbror-søsterdatter.«⁶⁵ Ligeledes benådede kongen i 1771 danske søskende som havde fået barn og var dømt til døden. Struensees indflydelse kan sandsynligvis mærkes af den betydelig milde behandling, men resolutionen er dateret Hirschholm den 21. juni 1771: »Sie sollen beide auf ein halbes Jahr ins Zuchthaus.«⁶⁶

I årene 1770 til 1775 begyndte da også danske lovgivere at gøre indhug i Guds forbudne led med at skære »brors datter« og »søsters datter« bort, men også »hustrus søster« og nogle af de fjernere led i svogerskabs anden sidelinje.⁶⁷ Med forordning af 23. maj 1800 blev de forbudne led endnu mere begrænsede. Ifølge en forordning af 1775 var det

62. Islands Rigsarkiv. Skjalasafn amtmanns II-2. Konungsbréf 1688-1767: 9. juli 1728.

63. Hansen, *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen*, s. 224-27.

64. Már Jónsson, *Blóðskömm á Íslandi*, s. 219-21.

65. RA. DK E 27a. Sjællandske og Fynske supplikker 1771, no. 137; DK E 29a. Norske supplikker 1771, no. 142, 306, 430, 484, 789, 827, 853 og 939; DK E 29b. Norske supplikker 1772-1773, no. 616.

66. RA. DK E 27a. Sjællandske og Fynske supplikker 1771, no. 186.

67. *Lovsamling for Island III*, s. 692-93 (27. december 1770); IV, s. 185-87 (14. december 1775; se også Schou, *Forordninger V*, s. 216, 232 og 704-5; VI, s. 138-40).

nødvendigt at søge kongelig bevilling for nogle led som før var helt forbudt. Denne pligt faldt bort i 1800, men der var fremdeles nogle forbudne led, som der slet ikke var lov til at gifte sig i eller have kønslig omgang i:

Derimod skulle ægteskaber være aldeles forbudne i enhver grad af slægtskab eller svogerskab i op- og nedstigende lige linie, såvelsom den første grad i sidelinie; efterdi sammenleie imellem sådanne personer er blodskam, og en forbrydelse som drager livs-straf efter sig. Til advarsel for enhver... igentages derfor hermed på det alvorligste lovens forbud imod ægteskab og sammenleie imellem forældre og deres afkom, stif-forældre og stifbørn, svigerforældre og svigerbørn, samt alle disses afkom i nedstigende linie, uden undtagelse, så og imellem søskende.⁶⁸

De forbudne led var blevet ganske begrænsede og helt forandrede fra de som var påbudt i 3. Mosebog. Den for Danmark og Norge særprægede anden sidelinje var borte, foruden nogle ord som fulgte den strenge optælling: »I henseende med broders eller farbroders og morbroders enke, da må sådanne ei heller tilståedes, med mindre Vi selv dertil give Vor særdeles bevilling.« Af de 24 led som blev nævnt i loven 1637 tilbagestod der kun 11: søster, mor og datter, mormor og farmor, datters datter og søns datter, svigermor og svigerdatter, stedmor og steddatter. Hvis denne optælling stilles ved siden af 3. Mosebog 18 viser det sig at »fars søster« og »mors søster,« »hustrus søster,« »brors hustru« og »farbrors hustru« er forsvundet. Forordningens forsigtige ord om den anden sidelinje kan derfor siges at være Guds sidste ord om blodskam i det danske kongerige, omendskønt dødsstraf ikke blev formelt afskaffet førend med straffeloven 1869. Da var der gået over hundrede år siden Guds ord i verdslig lovpraksis blev ført ud i livet med døden til følge.

Summary

In 16th and 17th century Northern Europe incest was defined by the Word of God as expressed in Leviticus 18 and 20. Secular and religious authorities agreed that execution was the appropriate punishment for incestuous behaviour. In Denmark, only rarely the king used his right to change such verdicts to lifelong prison or exile. In the Danish and Norwegian codes of law published in 1683-1687, however, this royal pre-

68. *Lovsamling for Island* VI, s. 435-36, se Schou, *Forordninger* XIII, s. 56-60.

rogative was stated in such a manner that the king now had the duty to consider all cases where people had been sentenced to death. Since incest was defined according to Leviticus he soon started to ask for the opinion of theologians at the University of Copenhagen on single cases. This went on for almost 50 years and the theologians wrote copious declarations, gradually changing from a strict interpretation of Leviticus to a milder view that recommended lesser penalties. Most of the time the king accepted their conclusion, but less and less as time passed, and around 1730 he stopped asking them for advice. Biblical influence on law making was dwindling and continued to do so. Before the end of the 18th century, even the definition of incest had become based on ideas derived from natural law instead of the Word of God.

Forkortelser:

Danske domme: *Danske domme 1375-1662: de private domssamlinger*. Ved Erik Reitzel-Nielsen under medvirken af Ole Fenger. 8 bind. København 1978-1987.

Diplomatarium Islandicum: *Diplomatarium Islandicum*. 16 bind. København og Reykjavík 1857-1972.

Diplomatarium Norvegicum: *Diplomatarium Norvegicum*. 21 bind. Oslo 1849-1976.

Kancelliets brevbøger: *Kancelliets brevbøger 1551-1648*. 27 bind. København 1885-1991.

Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske love: Kolderup-Rosenvinge, J.L.A., *Samling af gamle danske love*. 5 bind. København 1821-1846.

Lovsamling for Island: *Lovsamling for Island*. 21 bind. København 1853-1889.

Norges gamle love: *Norges gamle love*. 5 bind. Oslo 1846-1895.

Norges gamle love. 2. række: *Norges gamle love*. 2. række. 2 bind. Oslo 1912-1934.

Norske Rigs-Registrarer: *Norske Rigs-Registrarer 1523-1660*. 12 bind. Oslo 1861-1891.

Schou, Forordninger: Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve, som fra Aar 1670 til 1775 Aars Udgang ere udkomne. 25 bind. Ved Jacob Henric Schou og J.L.A. Kolderup-Rosenvinge København 1775-1850.

Secher, Forordninger, Recesser og andre kongelige breve: Secher, V.A., Forordninger, Recesser og andre kongelige breve Danmarks lovgivning vedkommende 1558-1660. 6 bind. København 1887-1918.